

RECEP MARAŐLI • Bir Köroğlu Bir Ayvaz

RECEP MARAŐLI 1956 Erzurum doğumlu. Yazar, yayıncı. Komal Yayınları, *Stêrka Rizgari* dergisi ve Gelawej sitesini yönetti. Türkiye’de 12 Mart ve 12 Eylül dönemleri dahil yayın faaliyetlerinden dolayı toplam 14 yıl hapis yattı. *Siyasi Savunma, Ermeni Ulusal Demokratik Hareketi ve 1915 Soykırımı, Diyarbakır ya da Sodom’un 5 No’lu Zindandaki Bin Günü* isimli kitapları var. Çeşitli dergi ve gazetelerde makale ve grafik çalışmalarını yayımlanıyor. 1999 yılından beri Berlin’de yaşıyor.

İletişim Yayınları 3340 • Bugünün Kitapları 284

ISBN-13: 978-975-05-3556-7

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN İrfan Erođlu

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ M. Sand ve H. Delaville,

“Köroğlu, Ayvaz’la konuşuyor” (1852-1856)

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Begüm Hazar Keleş

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

RECEP MARAŐLI

Bir Köroğlu Bir Ayvaz

Sıradışı Bir AŞk  yk s 

İÇİNDEKİLER

Sıradışı bir aşk öyküsü.....	7
Bir başkası: Yeniçeri şairi Çöğürcü Köroğlu.....	17
Köroğlu üzerine gerçekler ve rivayetler.....	20
Celâli Köroğlu.....	26
Köroğlu, bir sosyal eşkıya mı?.....	28
Zenginden alıp yoksula mı?.....	36
Köroğlu rivayetleri.....	39
Gerçek bir kişiliğin bir destan kahramanına dönüşmesi.....	42
Ayvaz; oğul mu, sevgili mi?.....	46
Köroğlu-Ayvaz aşkının Türk halk edebiyatındaki yansımaları.....	50
Ahmet ile Yusuf Destanı (Bozoğlan Destanı).....	58
Ayvaz'ın kaçırılması hikâyeleri.....	60
Paris Nüshası'nda Ayvaz'ın kaçırılması.....	65
Erzurum rivayetinde Ayvaz'ın kaçırılması.....	93
“Ermeni çocuğu” ve “tecavüzden geri dönme” metaforu ne anlatıyor?.....	107

Karaman Ortodokslarında Köroğlu.....	111
Antep rivayetinde Ayvaz'ın kaçırılması.....	113
“Yakadan geçirerek evlat edinme” söylemi.....	114
Elaziz rivayetinde.....	117
Özbek rivayetinde.....	119
Gürcistan rivayetinde.....	121
Uygur rivayetinde.....	122
Azerbaycan rivayetlerinde.....	124
“Ağlama Ayvaz, ağlama!”.....	126
Kaçırılan sadece Ayvaz değil, Gül Ahmet ve İsa Balı var!.....	133
Sâkîlik.....	137
Ayvaz'a âşık başka bir adam: Nazar Celâli.....	140
Ayvaz için yapılan savaşlar!.....	144
Telli Nigar ve Döne Hanım; hepsi Ayvaz'ın yanında ikincil... ..	148
Gazneli Mahmud ve Melik Ayaz.....	152
Robin Hood ve Küçük John benzerliği.....	155
<i>Venedik'te Ölüm; Aschenbach'ın Ayvaz'ı Tadzio</i>	160
Ayvaz için söylenen güzellemeler... ..	163
“Sensin ol Yusuf-i Sâni”.....	172
Bu hikâyenin sonu: Bir Köroğlu, bir Ayvaz baş başa kalır... ..	174
Anlatıcı, meddah ve şairlerin rolü.....	176
Köroğlu mizahı... ..	178
Halk edebiyatına yansıyan erkek aşkı.....	181
Ayvaz neden kalmaya devam etti?.....	189
Sonuç olarak bazı çıkarımlar.....	193
KAYNAKÇA.....	197
Albüm.....	203

Sıradışı bir aşk öyküsü

Leyla ile Mecnun... Tahir ile Zühre... Ferhat ile Şirin... Kerem ile Ash... Arzu ile Kamber...

Sözlü ve yazılı geleneksel yakın Doğu edebiyatında aşka dair simgesel değerler taşıyan bu aşk öyküleri çok bilinen ve yüceltilen kalıplarla anlatılagelir. Mecnun, aşkıyla deli divane olup çöllere düşer; Kerem yanıp kül olur; Ferhat dağları delerek imkânsız başarır. Aşkın insanı halden hale koyan, kâh acizleştiren, kâh güç veren, kâh göklere uçuran gizemli gücünü anlatır bu aşk masalları.

Koroğlu ile Ayvaz...

Doğu ozanlarının dilinden düşmeyen bu “32 kısım tekmi-li birden” kahramanlık destanının iki kahramanı arasındaki ilişki; sadece iki yiğit cengâver arasındaki silah arkadaşlığı mıydı, sırdaşlık ve yıkılmaz bir dostluk muydu; yoksa Koroğlu'nun delidolu yaşamı gibi delicesine bir tutku, bir erkek aşkı mı?

Günümüzün popüler kültüründe ve siyasi ortamında LGBTİ kimliklerin dişle tırnakla yürüttüğü sivil haklar mücadelesi sonucunda, erkeklerin kendi arasındaki aşk öykü-

leri daha görünür, konuşulur oldu. Türkiye'deki siyasal İslâmıcı ve Türkçü milliyetçi iktidar bu olguyu inkâr etmekte öncekilerle yarışıyor. Onlara göre “Bu, Türk ve İslâm ah-lâkına aykırıdır ve ecdadımızda asla böyle şeyler yoktur...” Buna karşılık “ecdadımızda böyle şeyler” olduğunu söyleyerek tartışmaya katılan modernist ve Kemalist çevreler ise bu bahiste daha çok Osmanlı sarayındaki “oğlancılık” örnekleri üzerinde durarak, bunların halk kültüründe yeri yokmuş gibi sadece “aristokrasiye ait sınıfsal bir sapkınlık” olduğunu ima eden bir duruş sergiliyorlar.

Divan edebiyatında erkek aşkına ilişkin Nedim'den manzum örnekleri vermek daha elverişli görünüyor. İsmet Zeki Eyüboğlu'nun *Divan Şiirinde Sapık Sevgi*¹ kitabı buna bir örnek.

Evet, kimi Osmanlı sultanlarının erkek aşkları yazılıp çizilmiştir; sarayın haremde “iç oğlanlar”, Yeniçeri ordusunda uzun seferler boyunca askerlere eşlik eden “civelek taburları” vardı. Eşcinsel fuhuş, özellikle “hamam oğlanlığı” bir tür esnaflık sayılarak, bu işi yapanlar için “defter-i hizan” açılmıştı, devlete vergi veriyorlardı.

Osmanlı sultanlarının bazılarının oğlan düşkünlüğünü anlatan epeyce yazıya rastlarız. Fatih Sultan Mehmet'in Galata'da görüp âşık olduğu gençler için Avni mahlasıyla yazdığı gazeller, Kanuni Sultan Süleyman'ın Pargalı İbrahim ile deruni ahbablığı çocuklarınca malumdur.

Ne var ki eşcinsellik sadece saraya, aristokrasiye ait değil, toplumun tüm kesimlerinde gizli veya açık olarak yaşanan, alenen onaylanmasa bile bilinirliği olan bir gerçeklikti. Dün de böyleydi, bugün de böyle. Tüm sınıflarda, tüm halklarda, tüm kesimlerde var olan bir olgu. Hatta çoğu Anadolu kentinin, kasabasının ünlü “oğlancılık” öykü ve meselleri, kahvehanelerde, esnaf, arkadaş sohbetlerinde gürültülü, kimi za-

1 İsmet Zeki Eyüboğlu, *Divan Şiirinde Sapık Sevgi*, Okat Yayınları, İstanbul, 1968.

man acımasız şakalaşmalara konu olabilir. Örneğin bir yöre için “Onlar yorgansız yatar, oğlansız yatmaz!” diyebilirler. Ama bu açık sözlü konuşmalar resmîyette asla kabul edilmez, hatta belki cinayet nedeni olur!

“Köçek”, içinde eşcinsel erotizmini barındıran yaygın eğlence kültürünün bir figürüdür; keza erkeklerin kadın kılığına girerek rol yaptığı “zenne” de; bunlar, eşcinselliğin toplumsal yaşamda meşrulaşıp yaşayabildiği alanlardır. Köçek ve zennelerin mutlak eşcinsel yönelim taşıdıkları iddia edilemese bile eşcinsel erkeklerin legalize olabildikleri önemli korunaklardır.

İstanbul’da 18. yüzyıla kadar iyi gelir getiren, itibarlı bir işti esircilik. Esir pazarında sınır boylarından, Balkan ve Kafkaslar’dan toplanan gayrimüslim genç kız ve erkek esirlerin kimi hizmetçi ve uşak olarak, çoğunluğu da konaklarına kız-oğlan cariye kapatmak isteyen beyzadelere veya fuhuş yaptırmak için sahip olmak isteyen “esnafa” satılırdı.

Üzerinde duracağım örnek tamamen halk edebiyatına yansıyan, saz âşıklarınca çalınıp söylenen, kahvehanelerde, köyodalarında anlatılıp dinlenen ve halk kültürünün bir ürünü olan “Köroğlu Destanı”na dayanıyor. Köroğlu Destanı, bir erkeğin başka bir erkek için söylediği duygulu aşk şiirleri içeren nadir bir örnektir. Halk âşıkları ve hikâyeye anlatıcılarınca yüzlerce yıl dilden dile söylenerek bugünlere ulaşması önemli bir olgudur.

Bu yazımda, aslında çok da göz önünde olmasına rağmen; deforme edilerek “resmî” ahlâki kalıplara uydurulmuş ama ne yapılırsa yapılsın, Köroğlu’nun Ayvaz’a duyduğu erotik ilgiyi tam olarak örtmenin de başarısız olduğu sıradışı bir aşk öyküsünün tozlarını silkelemeye çalışacağım. Bu sonuca ulaşmamı ve yazmamı tetikleyen şey, halk arasında çok bilinip söylenen bir deyimim kafamı kurcalamasıyla oluştu: “Bir Köroğlu bir Ayvaz...”

Bu deyim nereden geliyor ve ne anlatıyordu?

Neden yaşlı karı-koca ilişkisine *bir Koroğlu bir Ayvaz* benzetmesi yapılır; neden yaşlı bir erkek kahvehaneden biraz erken ayrılınca “Evde Koroğlu bekler,” diye mazeret bildirir; eşinin adını anmaz da neden “Bizim Koroğlu,” der?

Erkeklerin eşlerinden “Bizim Koroğlu,” diye bahsetmesine Türkçe konuşulan tüm toplumlarda rastlanabilir.

“Koroğlu”nun eşleştirmede erkeği değil de kadını temsil etmesi; “erkek gibi kadın” imajıyla ayırt edilmesi de dikkat çekici bir ayrıntı. Acaba cinsel roller konusunda halk belleğinde böyle bir ayrımın yer etmesinin maddi bir dayanağı var mı?

TDK Deyimler Sözlüğü, “Bir Koroğlu bir Ayvaz” deyimini “Bir karı-kocanın çocuğunun olmaması yahut yakınlarının yanlarında bulunmaması; bir karı bir koca, çoluk çocuk yok,”² sözcükleriyle açıklıyor. Örnekler de veriyor:

– Bir Koroğlu bir Ayvaz olmasak bu maaşın bize yeteceği yok.

– Malum ya kalabalığımız yok, bir Koroğlu, bir Ayvaz.

Bu deyimın çocuksuz ya da çocukları evden ayrılmış, çok yaşlanıp karı-koca tek başına kalan evli çiftlerin ilişkisini anlatmak için kullanılıyor olması hep dikkatimi çekmiştir. Burada eşlerin yaşlanınca birbirine benzeyip “erkekleştikleri”ne, evliliklerinin iki erkeğin evliliğine-birlikteliğine benzediğine dair güçlü bir gönderme okunuyor. Demek ki “Koroğlu-Ayvaz” ilişkisi bu duruma uygun bir örnek oluşturuyor.

Koroğlu da Ayvaz da erkek oldukları halde, “Bir Koroğlu bir Ayvaz” deyimini nasıl olup da karı-koca ilişkisine örnek olabiliyor diye sordum kendime.

---

2 Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, *Deyimler Sözlüğü II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, s. 536.